

**DESPRE RUSIA SUB COMUNISM
ÎN VIZIUNEA LUI ALEKSANDR SOLJENIȚÎN**

Ciprian NIȚIȘOR

En suivant la tradition littéraire russe, Soljenitsyne était l'adepte de la théorie selon laquelle l'artiste doit servir à la Vérité. Par la suite, sa vie d'après la libération du GOULAG, sa littérature, il les a dédiées à la lutte contre le communisme, qu'il comparait à une maladie dont souffrait la Russie. L'énergie qui le poussait venait de l'amour pour le peuple russe. L'article suivant a se propose de faire une courte présentation de quelques-unes de ses idées : la contradiction qui existe entre l'idéologie communiste d'un côté, et le caractère, la religion, la culture et le sentiment national russes de l'autre côté.

Mots clé : Soljenitsyne, communisme, antagonisme, peuple russe

Considerat a fi continuatorul liniei clasice a literaturii rusești, Aleksandr Soljenițin (1918-2008) este în același timp o figură emblematică a luptei anticomuniste, rămânând consecvent principiului tradițional conform căruia literatura trebuie să purifice moravurile și să influențeze caracterele. Artistul are obligatia de a sluji Adevărul, căci „în lupta cu minciuna, Arta a câștigat întotdeauna, va câștiga întotdeauna, în mod deschis, irefutabil, și peste tot în lume”¹. Soljenițin considera că inclusiv activitatea sa publică se înscrie în tradiția literaturii ruse: „dacă văd fie numai un pericol care amenință societatea, datoria mea este aceea de a deschide ochii tuturor și fiecăruia despre pericol”². Cel mai adesea, minciuna și pericolul despre care vorbește se confundă în concepția sa cu comunismul.

Scopul acestui eseu este acela de a încerca să treacă în revistă câteva dintre ideile lui Aleksandr Soljenițin, referitoare la poporul rus și relația antagonică dintre acesta și comunism.

În 1962 apare *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, cu aprobarea lui Hrușciiov, cel care l-a promovat pe scriitor în speranța că-l va putea controla și folosi în lupta cu stalinistii din partid. După această nuvelă, încurajat și de corespondența cu foști deținuți din lagărele staliniste, Soljenițin a continuat să demaște răul comunist, iar, mai târziu,

¹ Alexandre Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain suivi de Discours de Stockholm*, Editions du Seuil, Paris, 1972, p.123

² Alexandre Soljenitsyne, *Le grain tombée entre les meules*, Fayard, 2005, p.337.

romanul *Arhipleagul Gulag* îi va aduce expulzarea și retragerea cetățeniei sovietice. O dată cu perioada exilului, prioritatea lui Soljenițin este lucrul la *Roata Roșie*, „istoria tragică a rușilor care, în nebunia lor, și-au distrus cu propria mână trecutul lor și viitorul în același timp”¹. Totodată, scriitorul considera că rolul său este acela de a lămuri Occidentul că „Rusia și comunismul sunt în aceeași relație ca și bolnavul și maladia sa”².

În mod inexorabil, Soljenițin, care în tinerețe sa începuse prin a crede în idealurile leninismului necorupt de delirul sângeros al dictaturii staliniste, a sfârșit prin a se întoarce spre vechile valori ale poporului rus, căutând *Rusia eternă, creștină*, fiind considerat în această privință un urmaș al lui Dostoievski. Astfel, soarta poporului rus devine o temă cheie în creația sa. Romanele sale se înghegă în jurul ciocnirii dintre elementul abstract, ideologic, și cel uman, în care se simt pulsațiile unei suferințe colective. Mai important decât a scrie despre sine, considera el, este a scrie despre destinul Rusiei, căci „dintre toate tragediile pe care le-a îndurat, cea mai profundă a fost aceea a Ivanilor Denisovici”³. Orientarea lui Soljenițin spre popor și spre vechile valori rusești i-au adus acuze de slavofilism. „Se scrie despre mine – nota el – că sunt influențat de slavofiliști și că le continui linia, în timp ce în realitate nu am citit niciuna dintre cărțile lor”⁴.

Caracterul rus

Multe dintre trăsăturile caracterului rus au fost determinate de religie. Printre acestea, Soljenițin remarcă atitudinea de încredere smerită în soartă, compasiunea, dorința de a-i ajuta pe cei la nevoie și de a împărți cu ei strictul necesar, credința ca principal sprijin al caracterului și rolul important al rugăciunii în viața rusului. La acestea se adaugă predispoziția spre un trai modest, dar pentru o bogată viață lăuntrică. La aceste trăsături formate sub influența creștină, se adaugă cele originare: firea deschisă, generoasă, mărinimia, sociabilitatea, lipsa ambițiilor deșarte și umorul⁵. Toate aceste trăsături aveau să influențeze cultura rusă.

Trăsăturile definitorii ale caracterului rus, așa cum se manifestau ele în sânul poporului, s-au ciocnit de-a lungul timpului de evenimente exterioare care le-au modificat specificitatea. Un astfel de eveniment este reforma patriarhului Nikon, care a dus la schisma religioasă din secolul al XVII-lea. „Străvechiul caracter rus s-a păstrat în mod durabil în mediul închis al celor de rit vechi”⁶. A urmat apoi perioada Petroviană, care a „măcinat fără nici o socoteală moravurile și normele noastre de viață”⁷. Scriitorul considera că Rusia a fost implicată, de-a lungul timpului, în numeroase războaie

¹ *Idem*, p.445.

² *Idem*, p.169.

³ Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain...*, p. 15.

⁴ Soljenitsyne, *Le grain tombée...*, p. 341.

⁵ Alexandr Soljenițin, *Rusia sub avalanșă*, Humanitas, București 2000, p. 178-180.

⁶ *Idem*, p.184.

⁷ *Idem*.

europene care aveau scopuri străine de adevărata sa vocație spirituală. În reforma agrară a lui Alexandru al II-lea (1861), Soljenițin a văzut una dintre cauzele Revoluției. Împroprietărirea țăranilor s-a făcut superficial și ineficient, iar, o dată cu trecerea timpului, prin moșteniri, pământul s-a fărâmițat, iar țăranii au început să se preocupe din ce în ce mai mult de problemele materiale. Niciunul dintre aceste evenimente nu a zdruncinat însă atât de puternic structura suflească rusească, precum cei 70 de ani de comunism.

Comunismul, religia și cultura

Există o strânsă legătură între cultura unui popor și religia sa. Prin influența pe care o are asupra caracterului național, religia animă în același timp și cultura poporului respectiv. Cultura este expresia, în formă materială, a tendinței spirituale a unui popor. În Rusia, ortodoxia este cea care a hrănit specificitatea spirituală rusească, fiind în același timp un factor de unire a oamenilor. Încă din cele mai vechi timpuri, în vreme de primejdie, aceștia se adunau laolaltă în biserici, în fața icoanelor, ca în fața unor drapeluri. Din acest motiv, s-a spus că în Rusia sentimentul religios se confundă cu cel patriotic, cu dragostea de pământul rusesc.

O dată cu instaurarea regimului sovietic, s-a născut o incompatibilitate între ideologia comunistă și religia popoarelor care locuiau pe teritoriul fostului imperiu. Întrucât se considera că religia înfrâna modernizarea societății, au început persecuțiile antireligioase: lăcașurile de cult au fost închise sau li s-a schimbat destinația, sărbătorile religioase au fost înlocuite cu festivități comuniste, mijloacele de existență ale preoților au fost eliminate, sau aceștia au fost executați¹. Ortodoxismul a fost înlocuit de ateism, iar produsul cultural rus, format sub secole de influență evanghelică, a fost înlocuit de o cultură antinațională. În anii sovietici, „cultura nu era decât o formă de propagandă, iar propaganda forma cea mai înaltă de cultură”². Un exemplu al noii tendințe pe care trebuia să o urmeze cultura în comunism este literatura. Încadrată în șabloane lingvistice, ideologice și fabulistice, îngrădită în același timp de cenzură, literatura sovietică este una „bolnavă, moartă din fașă, este lipsită de simplitate naturală”. Literatura este astfel îndepărtată de menirea sa esențială, specifică tradiției rusești, conform căreia „literatura, ca și limba, protejează sufletul unei națiuni”. Cenzura sovietică nu presupune „numai o încălcare a dreptului de a scrie, ci și sufocarea inimii națiunii, distrugerea memoriei sale!”³ Identitatea unui popor este dată de religia și cultura sa. Iar comunismul, lovind în ortodoxism, a lovit în cultura rusă, în identitatea poporului rus și în sentimentul național rusesc.

¹ Vezi Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Humanitas, București, 1998, p. 305.

² *Idem*, p. 290.

³ Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain...*, p. 110.

Comunismul si sentimentul național

În 1918 A.V. Lunacearski, comisar pentru învățământul public, nota următoarele: „Idea de patriotism este o idee pe de-a-ntregul falsă”¹. Lunacearski considera că istoria ar trebui predată în așa fel încât să nu trezească sentimente de mândrie națională, să nu suscite dorința de a urma modele din trecut. Conștiința națională, sentimentul de mândrie națională, era văzut un fenomen contrarevoluționar, un adversar al sistemului, care trebuie înlăturat. Lenin considera că „șovinismul de mare putere” este „de o mie de ori mai periculos decât orice naționalism burgez”. În consecință, în primii 15 ani după revoluție cuvântul *rus* a fost cu desăvârșire interzis... Dar în războiul de Apărare a Patriei s-a făcut apel tocmai la acele sentimente ce țin de conștiința națională a unui popor: la patriotismul rusesc (nu sovietic), la trecutul militar al rușilor (Dimitrie Donskoi) și la religie. Stalin a acordat libertate religioasă, autorizând slujbe și ceremonii în scopul motivării populației. Ulterior, după război, libertatea aceasta iarăși a fost ingradită, iar, în timpul lui Hrusciiov, Biserica a suferit alte atrocități.

Aceste incompatibilități între ideologie și factorul uman oferă o rațiune a existenței lagărelor de concentrare, care sunt o premisă a sistemului. Ideologia comunistă – consideră A. Soljenițin – oferă o justificare pentru existența lagărelor și pentru crimele comise. În *Arhipleagul GULAG* scrie următoarele, „Justificările lui Macbeth au fost slabe și astfel l-au copleșit muștrările de conștiință. Iar Iago este un mieluşel. Fantezia și forțele sufletești ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o ideologie”². Se naște o legătură insolvabilă între minciună și violență, între comunism și aplicarea sa. „Violența își găsește refugiu în minciună, iar minciuna, singurul sprijin în violență”³. Ideologia este sursa răului sovietic. În același timp, „desființând Arhipleagul [regimul], însuși ar fi încetat să mai existe”⁴.

Confuzia Rusia – Comunism

Una dintre cele mai mari nedreptăți care i se fac poporului rus, considera Soljenițin, este acea confuzie (uneori voită) între comunism și țara unde acesta a apărut prima dată: Rusia. Confuzia între elementul sovietic și cel rusesc este la fel de improprie ca și aceea între un bolnav și maladia de care suferă, este ca și cum un bolnav ar fi strigat prin numele bolii sale. În perioada sovietică *Rusia* desemna „un popor oprimat căruia i se interzicea să acționeze precum o entitate, sau sa-și invoce conștiința națională suprimată, religia și cultura”⁵. Între premisele care au dus la această conjunctură a fost și

¹ Soljenițin, *Rusia sub avalanșă*, p. 148.

² Alexandr Soljenițin, *Arhipleagul GULAG*, Editura Univers, București 2008, p.145.

³ Soljenitsyne, *Les droits de l'écrivain...* p. 123.

⁴ Soljenițin, *Arhipleagul GULAG*, p. 432.

⁵ Alexander Solzhenitsyn, *The mortal danger: how misapprehensions about Russia imperil the West*, Londra, The Bodsey Head, p. 4.

influența exercitată de studiile unor specialiști occidentali. Aceștia urmăreau comunismul ca pe un fenomen născut din aluatul poporului rusesc, gășind analogii în trecutul istoric al țării, de la Ivan cel Groaznic și Petru cel Mare până în prezent. În același timp, mulți dintre acești cercetători, care au fost în Rusia s-au lăsat înșelați de aspectul capitalei, sau al Petersburgului. În realitate însă, Moscova este un oraș care a fost artificial adus la starea de confort occidental, iar adevarata viață sovietică putea fi descoperită în provincie, sau în lagărele de concentrare.

Soljenițin, considera că această teorie s-a bucurat de o mare popularitate din mai multe motive. Dacă acest comunism este o moștenire rusească, partidele comuniste occidentale pot pune manifestările crude ale regimului sovietic pe seama naturii sălbătice rusești, absolvindu-se în același timp de orice fel de suspiciune. Această teorie alimentează eșecul de a înțelege cum comunismul nu poate subzista fără folosirea terorii. În realitate însă, ideea de stat totalitar – remarca scriitorul – a apărut pentru prima dată la Hobbes, în *Leviathan*, unde se precizează că liderul unui stat trebuie să domine nu numai viețile cetățenilor, dar și conștiința lor. Lenin a citat și a pus în practică multe din teoriile lui Marx și Engels. Și-a exprimat de nenumărate ori admirația pentru teroarea iacobină franceză, considerând că „teroarea reînnoiește o țară”.

Ce rămâne însă în Rusia după 70 de ani de comunism, și care este efectul acestor ani? Soljenițin consideră că anii sovietici sunt cei mai dezastruoși din istoria rusă, din punctul de vedere al pierderilor și al decăderii vieții. Pe lângă valurile de emigrație ale intelectualilor ruși, comunismul a însemnat exterminarea fizică a oamenilor în lagărele de concentrare. Cea mai mare pierdere este aceea că erau exterminați în primul rând oamenii cei mai valoroși din punct de vedere moral sau intelectual. Comunismul a instaurat o „frică paralizantă” în întreaga țară. „În popor a pătruns și s-a înrădăcinat disimularea, suspiciunea. Minciuna și prefăcătoria au devenit elemente indispensabile în lupta pentru a supraviețui, la fel și indiferența față de aproapele aflat la necaz. În același timp, prin numărul de morți înregistrat, victoria din Al Doilea Război Mondial aduce mai mult cu o înfrângere. La toate acestea se adaugă propaganda comunistă, care a avut un efect nociv asupra sufletului, făcând în același timp ca forța morală și intelectuală a poporului să sleiască din ce în ce mai mult.

Soljenițin afirma de nenumărate ori ca poporul rus este un pion atras în lupta dintre America și Uniunea Sovietică. Lupta care trebuie să fie dată, nu este contra rușilor, ci contra comunismului. Iar confuzia dintre elementul sovietic și cel rusesc este la fel de dăunătoare atât pentru vesticii care o fac sau care o susțin, cât și pentru ruși. „Pentru aceia care iubesc Rusia nici o împăcare cu comunismul nu a fost posibilă, și nici nu va fi”¹.

¹ *Idem*, p.34.

Bibliografie:

- Pipes, Richard, *Scurtă istorie a Revoluției Ruse*, Humanitas, București, 1998
Soljenițin, Alexandr, *Arhipleagul GULAG*, Editura Univers, București, 2008
Soljenițin, Alexandr, *Ca bobul între pietrele de moară*, Humanitas, București, 2005
Soljenițin, Alexandr, *Chestiunea rusă la sfârșit de secol XX*, Editura Anastasia, 1995
Soljenițin, Alexandr, *Le chêne et le veau*, Éditions du Seuil, Paris, 1975
Soljenițin, Alexandr, *Le grain tombée entre les meules*, Fayard, 2005
Soljenițin, Alexandr, *Les droits de l'écrivain suivi de Discours de Stockholm*, Éditions du Seuil, Paris, 1972
Soljenițin, Alexandr, *Наконец-то революция. Главы из книги «Красное Колесо»*, Ekaterinburg-Moscova, 2008
Soljenițin, Alexandr, *Публицистика в трёх томах*, Iaroslavl, 1997
Soljenițin, Alexandr, *Rusia sub avalanșă*, Humanitas, București 2000
Soljenițin, Alexandr, *The mortal danger: how misceptions about Russia imperil the West*, Londra, The Bodsey Head, 1980
Soljenițin, Alexandr, *Царь, Столыпин, Ленин – Главы из книги «Красное Колесо»*, Ekaterinburg-Moscova, 2008